

КОНФУЦІЯНСЬКА ОСВІТА В ЯПОНІ В РАНЬОМУ ХЕЙАНІ

Капранов С. В.

Система освіти є одним з найважливіших елементів культури будь-якого суспільства. Г.-Г. Гадамер [Гадамер 2000, 18-27], підкреслюючи значення освіти для європейської традиції, називає її одним з провідних гуманістичних понять. В. С. Горський, аналізуючи філософську культуру, виділяє в ній складові елементи, що забезпечують виробництво, розподіл і споживання філософського знання [Горський 1980]. Відтак глибоке дослідження певної культурної традиції неможливе без врахування традиції освіти, як, з одного боку, виробництва знання, насамперед філософського, й ширше - гуманітарного, а з іншого - як системи формування особи, її інкультурації.

У світлі сказаного вище не може не дивувати те, що в працях з історії японської культури приділено дуже мало уваги освіті. Надто важливе це питання, коли йдеться про добу Хейан (794-1193) - класичний період японської культури, що дав взірці й високі стандарти для наступних поколінь, не вичерпані й сьогодні. Так, Дж. Сенсом завважує лише негативний, на його думку, вплив конфуціянської освіти на хейанців: "чоловіки засмічували собі голови китайськими книгами й зайняженіми китайськими догмами" [Сенсом 1999, 237]. Подібні оцінки є типовими для японознавчої літератури. Про систему освіти згадують переважно в контексті аналізу соціальної структури, у зв'язку з підготовкою кадрів урядовців (напр., [История... 1998, 172-173; Волков 1999, 104-110]). Єдиним джерелом для більшості українських дослідників залишається праця Я. Б. Радуль-Затуловського [Радуль-Затуловський 1947], де є багато неточностей.

Якщо для європейської культури провідною є гуманістична традиція, що походить від античності, то для Східної Азії - це конфуціянська традиція. Освіта японських аристократів у добу Хейан, як і в попередню добу Нара, передбачала опанування "китайської науки" (кангаку) - насамперед, конфуціянства. Здебільшого історію японського конфуціянства починають з Фудзівари Сейки (1561-1619), у крайньому разі - з дзен-буддистських ченців XIV ст. З іншого боку, відомо, що японці познайомилися з конфуціянством задовго до того: навіть якщо традиційна дата (286 р.) й не відповідає дійсності, то, за найкритичнішими оцінками, в IV - V ст. ідеї Кун-цзи вже були відомі в Японії, а в VI ст. тут вже склалася власна конфуціянська традиція [Радуль-Затуловський 1947, 195]. Її вплив дуже помітний у "Конституції 17-ти статей"

прища Сьотоку (604 р.). 670 р. створено Університет (Дайгаку) за зразком китайського Тайсюе і міністерство освіти (Дайгакурьо:); 701 р. - мережу провінційних шкіл. Юридична база освітньої системи розроблена у кодексах "Тайхо:рьо:" (701 р.) та "Йо:ро:рьо:" (718 р., діяв з 757 р.). Пізніше сформувалася система освіти, що включала такі дисципліни, як мьо:гьо:до: (конфуціянська класика, дослівно - "шлях висвітлення канонів"), кідендо: ("шлях хронік і літописів", історія Китаю до кінця династії Хань), мьо:бо:до: (юриспруденція), сандо: (математика), сьодо: (каліграфія), ондо: (філологія) тощо. Варто звернути увагу на те, що в згаданій праці Я. Б. Радуль-Затуловського назви деяких дисциплін наведено не точно, а саме: мьо:гьо:до: у Я. Б. Радуль-Затуловського транслітеровано як мейкейдо:, а мьо:бо:до: - як мейхо:до:. Читання мейксйдо: в Японії вживають, але тільки тоді, коли йдеться про Китай [Matsumura 1989].

На особливу увагу заслуговує стан освіти в перше сторіччя Хейану, яке називають раннім Хейаном. Саме в цей період відбувався перехід від засвоєння китайської традиції до продукування на її основі власних текстів (детальніше див. [Капранов 2001]). Відомо, що на початку доби Хейан імператор Камму провів реформу освіти, спрямовану на її розширення й заохочення студентів [История... 1998, 211]. Також дослідники зазначають, що в добу Хейан приватна освіта поступово витіснила державну [История... 1998, 173]. Якщо в період Нара вкладачами Дайгаку були переважно іноземці - китайці та корейці, то з початку періоду Хейан "китайська наука" переходить у руки японців. Поступово складаються клани, що спадково спеціалізувалися з певних дисциплін: родина Сугавара та Ое займалися кідендо:, Кійовара та Накамото - мьо:гьо:до: [Радуль-Затуловський 1947, 204-205]. Міфуне спеціалізувалися з "Книги ритуалів", Ямагуці - з "Чунь цю" [Сенсом 1999, 233]. Таку спеціалізацію Сенсом називає "найцікавішою рисою вивчення конфуціянства" в тогочасній Японії. Детальніше розвиток освіти в період раннього Хейану розглянуто у статті Момо Хіроюкі [Мото 1967]. Він виділяє три реформи вищої освіти, які сталися відповідно в правління під гаслом Темьо: (729-748), Ко:нін (810-823) і Дзьо:ва (834-847). Рушійною силою, на думку вченого, була невідповідність між вимогами державних іспитів та структу-

рою Дайгаку. Від початку існування цієї установи її студенти поділялися на дві категорії за спеціалізацією: "звичайні" студенти, власне - ті, що спеціалізувалися з конфуціянських канонів (400 осіб), і математики (30 осіб). Іспити, натомість, проходилися в чотирьох номінаціях: сю:сай (кит. сюцай), мьо:гьо: (кит. мінцзін), сінци (кит. цзіншні) та мьо:бо: (кит. мінфа), де претенденти на ступінь мьо:го: складали усний іспит з конфуціянських канонів, на ступінь мьо:бо: - з юриспруденції, а на ступені сю:сай і сінци - письмові іспити твори суспільно-політичного змісту. Такі іспити вимагали спеціальної підготовки до кожного зокрема, і вже в роки Темьо: (це ще доба Нара) в Дайгаку було створено 4 окремі факультети: канонів, юриспруденції, словесності (мондзьо:) та математики. Водночас було запроваджено проміжний ступінь - токуго:сьо: в кожному факультеті. На ступені сю:сай і сінци могли претендувати лише випускники факультету словесності (мондзьо: токуго:сьо:). Ранньохейанські реформи стосувалися переважно факультету словесності, навчання на якому ускладнювалося, впроваджувалися додаткові проміжні іспити тощо. Реформи років Дзьо:ва (834-847) замінили назву факультету на кідендо:. Отже, система, описана Радуль-Затуловським (з посиланням на працю Найто: Кодзіро: 1925 р.), діяла лише з років Дзьо:ва.

Окремо слід зупинитися на змісті навчальної програми. Існують значні розходження між дослідниками щодо цього. Радуль-Затуловський зазначає, що основою нарьської освіти були "І цзін", "Чжоу лі", "І лі", "Лі цзі", "Ші цзін", "Чунь цю", "Цзо чжуань", а також, і насамперед, "Лунь юй" (значення якого з часом зростало) й "Сяо цзін". Ці тексти було розподілено на три групи: "Великі канони" ("Лі цзі" та "Цзо чжуань"), "Середні канони" ("Ші цзін", "Чжоу лі" та "І лі") та "Малі канони" - "І цзін" [Радуль-Затуловський 1947, 209-210]. О. М. Мещеряков як головні тексти шкільної освіти називає "Лунь юй", "Сяо цзін", антологію "Вень сюань" Сю Тоу та "Цянь цзи вень" ("Сендзімон", "Текст у тисячу ієрогліфів") [История... 1998, 143]. Сенсом особливо підкреслює значення "Сяо цзіна", зазначаючи, що "Лунь юй" майже не читали [Сенсом 1999, 118, 233]. Н. Ф. Лещенко, характеризуючи хейанську освіту, твердить, що в її основі лежало насамперед вивчення "Історичних записів" Сима Цяня, "Хань шу" та "Веньсюань" [История... 1998, 211].

Розглянемо зміст окремих дисциплін. За Радуль-Затуловським, програма м'яко: до: передбачала вивчення 9-ти класичних текстів: трьох канонів ("Ші-цзі", "Шу-цзі", "І-цзі"), трьох книг про ритуал/стикет ("Чжоу лі", "І лі", "Лі цзі") та літопису "Чунь цю" з трьома коментарями ("Цзо чжуань", "Гун'ян чжуань" та "Гулян чжуань"). Момо Хіроюкі, натомість, вказує, що в добу Нара програма м'яко: включала "Чжоу лі" ("Сюрай"), "Цзо чжуань" ("Саде"), "Лі цзі" ("Райкі"), "Мао ші" ("Ші цзі" у версії Мао Чана), "Сяо цзі" та "Лунь юй". Мондзьо: ("словесність"), згодом трансформована в кісэндод: означала вивчення "Трьох історій" - "Ші цзі" Сима Цяня, "Хань шу" та "Хоу Хань шу" - а також словника "Ер я" ("Дзіга"), антології "Вень сюань" ("Мондзен"), і вправ з писання творів [Мото 1967; Радуль-Затуловський 1947, 204 - 205]. Крім інформації про історичні події та історіософські думки, ці тексти містять багатий філософський матеріал: біографії мислителів, історію та класифікацію філософських шкіл, бібліографію філософських праць, навіть цілі трактати - як-от "Три доповіді про Небо й Людину" засновника конфуціянської ортодоксії Дун Чжуншу.

Якщо згадаємо, що, крім Дайгаку, в ранньохейанській Японії були й інші вищі навчальні заклади - Академія медицини, училища астрології та музики тощо, то

можна зробити висновок, що система освіти й структура знання загалом в ті часи була досить розгалужена, причому реформи свідчать про подальший процес диверсифікації знання. "Природничі науки" (медицина, астрологія), в основі яких лежала філософія ом'яко: ("шляху інь-ян") даоського походження, було протиставлено суспільно-гуманітарним, що викладалися в Дайгаку. Варто уваги, що до останніх належала й математика. Всередині суспільно-гуманітарного комплексу математика протистояла всій решті дисциплін, які поділялися на м'яко: до: (конфуціянський канон), кісэндод: (історико-філологічне знання) та юриспруденцію. Каліграфія та філологія, хоча й були окремими дисциплінами викладання, не мали окремих факультетів. Важливі для світського життя аристократів науки (як-от поетика) були, схоже, віддані цілковито приватній освіті; окрему систему освіти мали буддистські школи.

Ефективність конфуціянської освіти в ранньому Хейані доводить велика кількість імен видатних конфуціянців. Найвідоміші з них - Сугавара-но Міцідзане (845-903), Мійосі-но Кійоюкі (847-918), Сісено Сада-нусі (785-852), Кійовара-но Нацуно (728-837), Коремуне-но Наомото, Касумі Дзсэндзьо: тощо. Не слід забувати й того, що найбільший геній раннього Хейану - буддист Ку:кай отримав свого часу блискучу конфуціянську освіту. Творча плідність

японських кангакуся була винятковою: Сенсом завважує "вибух" літератури, написаної камбуном, між 800 та 930 рр. [Сэнсом 1999, 234]. Рівень їхніх знань і вмій підтверджують навіть китайські тексти, як-от "Таншу". Конфуціянці раннього Хейану - як відомі вчені, так і безіменні вчителі - зробили значний внесок до японської культури, несправедливо забутий внаслідок націоналістичного повороту XVIII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Matsumura Akira. Daijirin (Великий ліс слів): Японською мовою. - Tokyo: Sanshodo, 1989.
2. Momo Hiroyuki. Kanshi-e no michi (Шлях до чинової посади): Японською мовою // Heian-kyo. - Tokyo: Sekaibun-kasha, 1967. - P.169-171.
3. Гадамер, Ганс-Георг. Істина і метод. - К.: Юніверс, 2000. - Т.1.
4. Горський В.С. Поняття "філософська культура" в історико-філософській науці // Філософська і соціологічна думка. - К., 1980, № 4. - С. 60-71.
5. История Японии. Т.1. С древнейших времен до 1868 г. - Москва: Институт востоковедения РАН, 1998.
6. Капранов С. В. Місце раннього Хейану в історії японської культури // Національний університет "Кіево-Могилянська Академія. Наукові записки. - К.: Видавничий дім "KM Academia", 2001. - Том 19. Теорія та історія культури. - С. 73-76.
7. Радуль-Затуловський Я. Б. Конфуцианство и его распространение в Японии. - Москва-Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1947.
8. Сэнсом Дж. Б. Япония: краткая история культуры. - Санкт-Петербург: Евразия, 1999.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КИТАЄЗНАВСТВА В УКРАЇНІ. XVIII - ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТОЛІТТЯ

В. О. Кіктенко, к.і.н.

Історії формування національної школи китаєзнавства в Україні протягом XVIII - першої половини XX століття розподіляється на чотири періоди розвитку: 1) донауковий (1701-1806), 2) науково-освітній (1806-1913), 3) Розвиток та інституалізація практичного китаєзнавства (1913-1918 рр.), 4) формування українсько-радянського китаєзнавства (1918-1941 рр.). Означений процес мав складний, інколи словнений протиріч характер розвитку, зумовлений, однак, універсальною з часів середньовіччя в історії України причиною - підпорядкованістю інтересам тієї чи іншої іноземної держави, в нашому випадку інтересам Росії. Окреслений розвиток китаєзнавства в Україні перебував у залежності від політичних інтересів Росії у всіх іпостасях цієї залежності.

Ранні контакти України з Китаєм за часів Київської Русі

Україна та Китай за часів античності знаходилися на протилежних цивілізаційних

полюсах й на значному географічному віддаленні. Проте відомості одне про одного почали з'являтися в обох країнах орієнтовно у VI-VIII століттях. Перші контакти мали опосередкований характер (тобто потрапляли через інші країни). Під час утворення та розвинування у ранньому середньовіччі Великого шовкового шляху ці контакти мали посилюватися, хоча ця думка й не однастайна. Перші відомості про Китай в Україні були зафіксовані у перекладній літературі - "Християнська тонографія" олександрійського купця Козьми (VI століття). Безпосередньо у руських літописах відомості про Піднебесну імперію з'являється у "Софійской летописи 6903 г." та "Книге степенной царского родословия". Відповідно в Китаї під час правління монголів (династія Мін) Україна була відома як країна "Оросат" (Русь) з містом Хий-е (Київ).

У результаті татаро-монгольської навали територія Київської Русі увійшла до могутньої монгольської імперії, яка включала до себе й Китай. До Китаю, де з часом стала

знаходиться столиця великого хана, потрапляла велика кількість полонених, наложників та військових найманців з українських територій. Відомості про це зафіксовано у китайській історичній хроніці "Юаньши", де окремо нібито йдеться про киян. У деяких монгольських великих ханів (Хубілай, Тимура та ін.) була руська гвардія, яка згадується як "Сюаньчжун олосы взй циньцзюнь" ("Охранный русский полк, прославившийся верноподданністю"). Крім того, з руських військових в окремих провінціях північного Китаю були створені поселення.

Завдяки васальним відносинам руських князівств з монгольською імперією окремі українські володарі, Данило Галицький та Михайло Чернігівський отримали інший, імперський, досвід управління. Це мало вплив на формування загальної концепції влади, що формувалася того часу в Україні. Самі ж монголи побудували свою імперію значним чином використовуючи головні засади та принципи суспільно-політичного устрою Піднебесної. Таким чином, у період